

سنڌ حڪومت، پاڪستان

سنڌ واٽر اينڊ ايگريڪلچر ٽرانسفارميشن (سوات) پراجيڪٽ

اڪرم واھ جي بحالي

ماحولياتي ۽ سماجي اثرن جو جائزو

خلاصو

سنڌي ترجمو: حزب الله مگريو

سنڌ اريگيشن اينڊ ڊرينيج اٿارٽي (سيڊا)

تعارف:

سنڌ حڪومت عالمي بئنڪ جي مالي سهڪار سان سنڌ اريگيشن اينڊ ڊرينيج اٿارٽي (سيڊا) جي ذريعي سنڌ واٽر اينڊ ايگريڪلچر ٽرانسفارميشن پراجيڪٽ تحت اڪرم واھ (سب پراجيڪٽ) جي بحالي جو منصوبو جوڙيو آھي. اڪرم واھ سنڌ ۾ قائم ڪوٽڙي بيراج جي ڪاٻي پاسي کان نڪرندڙ ڪينال آھي. هن پراجيڪٽ تحت ڄاڻايل ڪينال جي بندن جي مضبوطي جو ڪم، ڪينال کي پڪو ڪرڻ ۽ پراڻي ۽ زبون حال بڻيل هيڊ ۽ ڪراس ريگيوليٽرن جي نئين سر اڏاوت ۽ مرمت جو ڪم شامل آھي. جنهن بعد ڪينال جو پاڻي جو وهڪرو 3 هزار 7 سو 14 ڪيوسڪ بحال ٿي ويندو.

هن پراجيڪٽ جي ماحولياتي ۽ سماجي اثرن کي منهن ڏيڻ لاءِ سيڊا ماحولياتي ۽ سماجي اثرن جو جائزو (اي ايس آءِ اي) قومي/صوبائي ريگيوليٽري گهرجن ۽ عالمي بئنڪ جي حفاظتي پاليسين جي مطابق تيار ڪيو آھي. منصوبي جي هڪ آبادڪاري ايڪشن پلان (ريپ) ۽ هڪ اصلاحي ايڪشن پلان (ڪيپ) سڀني آبادڪاري اثرن لاءِ ۽ ذيلي پروجيڪٽ جي اينٽي انڪروچمينٽ سان لاڳاپيل مسئلن لاءِ تيار ڪري الڳ الڳ پيش ڪيا ويا آهن.

ذيلي منصوبي جا تفصيل:

اڪرم واھ ڪينال جي ڪل ڊگھائي 116 ڪلوميٽر يا 382 آر ڊيز آھن، ۽ ھنڌ جو نقشو تصوير E1 ۾ ڏنو ويو آھي. ان جي شاخن ۽ ريگوليٽرز جو ھڪ اسڪيميائي نظارو تصوير E2 ۾ ڏنو ويو آھي. منصوبي ۾ ھيٺ ڏنل ڪم تجويز ڪيا ويا آھن:

موجوده تباھ ٿيل ڪينال جي لائيننگ کي ھٽائي نيڪال ڪرڻ (59 ڪلو ميٽر آر ڊي 0 کان 194 آر ڊي تائين)

حيدرآباد شھر سان لڳندڙ ديوار جي تعمير (11 ڪلو ميٽر آر ڊي 0 کان 36 آر ڊي تائين)

ڪينال جي ٻيھر پروفائونگ يا سنوار (48 ڪلو ميٽر) آر ڊي 36 کان 194 آر ڊي تائين

ڪينال جي بندن کي وڌائڻ ۽ مضبوط بنائڻ (58 ڪلو ميٽر آر ڊي 194 کان پڇڙي تائين)

ڪينال جي سار سنڀال لاءِ انسپيڪشن پاٽ ۽ نان انسپيڪشن پاٽ جي بحالي

4 ڪراس ريگوليٽرن، 13 ھيڊ ريگوليٽرن ۽ ھڪ اسڪيپ ڍانچي جي تبديلي

8 سائفن، موجوده منظور ٿيل پمپ ھائوس، 12 روڊن ۽ 6 پيدل ھلندڙن لاءِ مورين جي تبديلي، اڳ ۾ ٺھيل زبون ھال پڪين مورين، ڊيڪ سليبن جو حفاظتي ڪم

• بدین ۾ بنگلي ۽ آفيس جو مرمتي ڪم ۽ ٽنڊي محمد خان ۾ انجنيئر جي آفيس ۽ عملي جي ڪوارٽرن جي تعمير

ان کان علاوه، هن پروجيڪٽ ۾ آر ڊي 48.5 تي مزدورن لاءِ هڪ عارضي تعميراتي ڪيمپ ٺاهي ويندي، جنهن ۾ اٽڪل 100 ماڻهن جي رهائش ۽ ڪجهه ننڍيون عارضي ڪئمپون ٺاهيون وينديون، جيڪڏهن ڪانٽريڪٽر کي ڪم جي سائين تائين سفر جي فاصلي کي گهٽائڻ جي ضرورت هجي. ڪئمپن ۾ بيچنگ پلانٽ، ورڪشاپ، ليبارٽري، ڪانٽريڪٽر جي سائيت آفيسون ۽ رهائش، مزدورن جي رهائش، صفائي سٿرائي جون سهولتون، طبي سهولتون، سيوريج ڊسپوزل سسٽم ۽ گاڏين جي پارڪنگ ۽ پلانٽ جنريٽر شامل هوندا. ڄاڻايل ڪم 3 سالن دوران ڪيا ويندا، ۽ ڪينال کي عارضي موڙ ڏيڻ کان بچاءُ لاءِ اڪثر ڪم ڪينال جي سالياني بندي دوران ڪيا ويندا.

پاليسي ۽ ريگيوليٽري فریم ورڪ:

سنڌ انوائرمينٽل پروٽيڪشن ايڪٽ 2014 صوبي ۾ ماحولياتي تحفظ لاءِ بنيادي قانون ساز فریم ورڪ آهي. هن ايڪٽ موجب، آبپاشي جي بنيادي ڍانچي جي سار سنڀال لاءِ، سنڌ انوائرمينٽل پروٽيڪشن ايجنسي (سنڌ اي پي اي) کي سنڌ انوائرمينٽل پروٽيڪشن ايجنسي (IEE ۽ EIA جو جائزو) ريگيوليشنز، 2014 ۾ ڏنل طريقيڪار تي عمل ڪرڻ جي ضرورت پوندي.

منصوبن کي بن ڀاڱن ۾ ورهائيو ويو آهي (شيدول I ۽ شيدول II) ماحولياتي منظوري لاءِ. آبپاشي ۽ نيڪال جا منصوبا جيڪي 15,000 هيڪٽرن ۽ ان کان مٿي ايراضيءَ تي پڪڙيل آهن سي شيدول II (جنهن جي EIA جي ضرورت آهي) تحت ايندا. ذيلي پروجيڪٽ شيدول II تحت اچي ٿو، ۽ هي ESIA ذيلي پروجيڪٽ لاءِ ماحولياتي منظوري حاصل ڪرڻ لاءِ سنڌ EPA کي جمع ڪرايو ويندو.

سوات عالمي بئنڪ جي حفاظتي پاليسين کي استعمال ڪري ٿو، جيئن بئنڪ جي نئين ماحولياتي ۽ سماجي فريم ورڪ (ESF) جي مخالفت ڪئي وئي ۽ پروجيڪٽ 2018 جي آخر ۾ ورلڊ بئنڪ جي قرض ڏيڻ واري پائپ لائين ۾ داخل ٿيو، ان ڪري ان کي حفاظتي پاليسين جي تابع ڪيو ويو. عالمي بئنڪ جي آپريشنل پاليسي (OP) 4.01 (ماحولياتي جائزي) جي مطابق، سوات پروجيڪٽ کي ڪيٿيگري A ۾ شامل ڪيو ويو آهي. پروجيڪٽ تي لاڳو ٿيندڙ عالمي بئنڪ جون ٻيون لاڳاپيل پاليسيون شامل آهن. قدرتي آبادي (OP 4.04)، فزيڪل ڪلچرل ريسورسز (OP) 4.11، غير ارادي آبادڪاري (OP/BP 4.12)، ڊيمن جو تحفظ (OP/BP 4.37) ۽ بين الاقوامي واٽر ويز تي منصوبا (OP/BP 7.50). پروجيڪٽ جو ESMF ۽ هن پروجيڪٽ جو ESIA انهن پاليسين جي تعميل ۾ تيار ڪيو ويو آهي. ورلڊ بئنڪ پاران

ڪيل هڪ خلا جي تجزيي جي نشاندهي ڪئي وئي آهي ته منصوبي کي هڪ اسٽيڪ هولڊر اينگيجمينٽ پلان (SEP) ۽ ليبر مئنيجمينٽ پروسيجرز (LMP) تيار ڪرڻ جي ضرورت پوندي ۽ ESMF ۾ حياتياتي تنوع جي جائزي لاءِ طريقيڪار کي اپڊيٽ ڪرڻ جي ضرورت پوندي. اهو پڻ ضابطن جي تعميل ۾ مدد ڪندو. ورلڊ بئنڪ ESF. تنهن ڪري، ESMF ۾ اڪرم واھ جي پروجيڪٽ تي لاڳو ٿيندڙ SEP ۽ LMP پڻ شامل آهن.

ماحولياتي ۽ سماجي بنياد

مطالعي جو علائقو.

پروجيڪٽ جو علائقو بنيادي طور تي 116 ڪلوميٽر ڪينال ۽ ان جي ساڄي رستي (ROW) تي مشتمل آهي، ڪينال جي مرڪز کان تقريبن 110 فوٽ (34m). بحاليءَ جو سڀ تجويز ڪيل ڪم موجوده ساڄي رستي (اڪثر ڪري ڪئنال جي مرڪز کان 70 فوٽ (21 ميٽر) کان گهٽ، ڪوريدور آف امپيڪٽ يا COI جي نالي سان سڃاتل آهي) ۾ چڱيءَ طرح ڪيو ويندو. اڪرم واھ ڪينال جو سمورو ڪينال ڪمانڊ ايريا به اسٽڊي ايريا هيٺ سمجهيو وڃي ٿو. اڪرم واھ ڪينال حيدرآباد، ٽنڊي محمد خان ۽ بدين ضلعن مان لنگهي ٿو.

بنيادي سروِي.

تفصيلي ماحولياتي، ماحولياتي ۽ سماجي-اقتصادي سروِي شامل آهن پراجيڪٽ جي علائقي ۾ ثانوي ادب جا جائزو، بنيادي ڊيٽا گڏ ڪرڻ لاءِ فيلڊ تحقيق، پاڻي، هوا، ۽ گوڙ جي معيار جا نمونا ۽ تجزيو، سوالن جي سروِي، ڪميونٽي، اسٽيڪ هولڊر سروِي جي صلاح ذريعي جون 2020 کان آگسٽ 2021 تائين ڪيو ويو.

جسماني ماحول:

جسماني جوڙجڪ ۽ زمين جو استعمال:

واه خاص طور تي زرعي زمينن تي ٻڌل ڳوٺاڻن علائقن مان لنگهي ٿو. ڪجهه حصا حيدرآباد جي شهري علائقن مان لنگهن ٿا (واهه جو پهريون 11 ڪلوميٽر وارو حصو حيدرآباد شهر مان گذري ٿو)، ماتلي (ضلعو بدين) ۽ ٽنڊو محمد خان. شهري علائقن جي اندر، رائٽ آف وي آبادين جي وڏي حد تائين قبضي هيٺ آهي اٽڪل 55 سيڪڙو زمين جي استعمال ۾ زرعي زمين، 24 سيڪڙو آبادي، 13 سيڪڙو ٻڪريون ۽ 6 سيڪڙو بنجر زمين ڳوٺاڻن علائقن ۾ رهواسين جي استعمال ۾ شامل آهي ڳوٺ، رهائشي علائقو، چوپايو مال پالڻ، پولٽري فارم، قبرستان، مزارون ۽ گهر/دڪان، مچي جا تلاءُ، سرڪاري ڊسپينسريون ۽ پوليس اسٽيشنون. بندن تي به ڪن حصن ۾ وڻ ۽ جهنگ پکڙيل آهي. علائقو گهڻو ڪري ميداني آهي. رائٽ آف وي کان ٻاهر، زراعت وڏي پيماني تي ڪئي وڃي ٿي. ڪپهه، ڪڻڪ،

چانور ۽ ڪمند علائقي ۾ مکيه فصل آهن. پوکيل علائقن کي بنجر زمين جي وڏي وسعت سان بند ڪيو ويو آهي. پروجيڪٽ واري علائقي ۾ استعمال ٿيندڙ اڌ کان وڌيڪ زمين زرعي آهي.

موسميات:

ڪوپن جي آبهوا جي درجه بندي مطابق، سنڌ جي علائقي کي 'ريگستاني گرم آبهوا' جي طور تي درجه بندي ڪري سگهجي ٿي، ڇاڪاڻ ته ان جي گهٽ سالياني برساتن جي پيٽ ۾ وڌيڪ گرمي پد ۽ امڪاني بخارات جي منتقلي آهي. اونهاري جي موسم اپريل ۾ شروع ٿئي ٿي ۽ آڪٽوبر ۾ ختم ٿئي ٿي (وڌ ۾ وڌ گرمي پد 45 سينٽي گريڊ تي پهچي وڃي ٿو)، جڏهن ته سياري جي موسم نومبر ۾ شروع ٿئي ٿي ۽ مارچ ۾ ختم ٿئي ٿي (گهٽ ۾ گهٽ گرمي پد 3 سينٽي گريڊ تي پهچي ٿو). حيدرآباد ۾ سراسري سالياني 174 ملي ميٽر برسات پوي ٿي.

ارضيات

پراجيڪٽ جي ايراضيءَ واري زمين واري يا بجري جا ذخيرا آهن (90 ميٽر اونهي تائين) ۽ ان ڪري زمين عام طور تي زراعت لاءِ موزون آهي. زميني پاڻي اونهي ڪوٽائي ۾ هوندو آهي ۽ عام طور تي ڪڙو هوندو آهي، سواءِ واهه جي ويجهو ڪجهه هنڌن تي زير زمين پاڻي پيٽ ۽ آبپاشي لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي.

پاڻي جو معيار.

منصوبي واري علائقي مان مجموعي طور تي 12 پاڻي جا نمونا گڏ ڪيا ويا. جنهن مان 8 واهن جي پاڻي مان ۽ 4 زميني پاڻي مان (2 ڪليل ڪوهن مان ۽ 2 ٽيوب ويلن مان). پيئڻ جي پاڻي جو معيار جهڙوڪ پي ايڇ، تربدڻي، نائٽريٽ ۽ حياتياتي آلودگي سنڌ جي ماحولياتي معيار جي (SEQS) ۽ WHO جي هدايتن کان وڌيڪ آهي

هوا ۽ گوڙ جو معيار.

منصوبي جي علائقي جي ٽن ڳوٺن ۾ هوا ۽ گوڙ جي معيار کي ماپيو ويو. منصوبي واري علائقي ۾ هوا جو معيار عام طور تي سنو آهي ۽ صوبائي ماحولياتي معيار جي سطح کان گهٽ آهي ڇو ته علائقي ۾ صنعتي آلودگي جو خطرو گهٽ آهي. گاڏيون ۽ هوا گوڙ واري آلودگي جو هڪ وڏو ذريعو آهن. فليلي واري علائقي ۾ ذرات جي مادو (PM10) جو مقدار 89 کان 121 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ تي مختلف آهي، (قومي معيار 150 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ آهي). روڊن جي ويجهو سراسري ڏينهن جي گوڙ جي سطح ڪينال ريگيوليٽرز ۾ 59 کان 61 ڊي بي اي (صوبائي معيار 55 ڊي بي اي آهي). رهائشي علائقن ۾ رات جي وقت گوڙ جي سطح عام طور تي 45 dBA جي صوبائي معيار کان گهٽ آهي

حياتياتي ماحول.

پروجيڪٽ جي علائقي ۾ حياتياتي ماحول خاص طور تي ٻوٽن ۽ باغن تي مشتمل آهي بندن ۽ موسمي ذخيرن تي جيڪي خاص طور تي

ڪئنال جي خارج ٿيڻ سان نهندا آهن. رستي جي ساڄي پاسي ڪيترائي مڇين جا تلاءُ به آهن. باغن ۾ انب، ڄمون ۽ ليمن جا وڻ شامل آهن. انهن وڻن ۾ ميليا انديڪا (نم)، البيزيا لبيڪ (ساريهان)، فينڪس ڊڪٽيليفرا (پام)، ايڪاسيا نيلوٿيڪا (پپر)، يوڪيلپٽس (سفيدو)، زيزيفس (بائر)، پيٿيسلوبيم ڊولس (جليبي)، فيڪس ريليجيوسا (پپ) شامل آهن. فيلڊ سروي دوران اٽڪل 17 ٿلهي ۽ چار ريپٽيئل رڪارڊ ڪيا ويا آهن. انهن مان ڪنهن به قسم جي آءِ يو سي اين طرفان خطري هيٺ نسل واري فهرست ۾ شامل نه آهي.

سماجي-اقتصادي ماحول

ڊيموگرافي: اڪرم واھ ٽن ضلعن حيدرآباد، ٽنڊي محمد خان ۽ بدين جي 7 تعلقن جي 142 ڳوٺن مان لنگهي ٿو. پروجيڪٽ ايريا جي سماجي معاشي پس منظر کي گڏ ڪيو ويو آهي، جنهن دوران سروي ذريعي 291 گهرن (27 سيڪڙو پروجيڪٽ متاثر ٿيل گهرن جو) سڀني 142 ڳوٺن ۾ ڪئنال جي ترتيب سان ۽ مقامي برادرين سان صلاح مشورو پڻ ڪيو ويو. حيدرآباد ڪانسواءِ آبادي گهڻو ڪري بهراڙيءَ جي آهي. سروي ڪيل گهرن مان اٽڪل 90 سيڪڙو ڳوٺاڻا آهن، ۽ 10 سيڪڙو شهري يا نيم شهري آهن. سروي ڪيل گهرن جي آبادي 1999 آهي جنهن ۾ 856 مرد ۽ 1063 عورتون آهن. سراسري خاندان اٽڪل 7 ڀاتي في گهر تي مشتمل آهي. اٽڪل 51 سيڪڙو سروي ڪيل گهرن

ڪي ڪمزور قرار ڏنو ويو آهي. غربت جي لڪير کان هيٺ زندگي گذاريندڙن ۾ گهر جا سربراه عورتون ۽ معذور فرد آهن.

تعليم.

منصوبي جي علائقي ۾ خواندگي جي شرح قومي سراسري کان تمام گهٽ آهي. ناخواندگي جي سراسري مردن ۾ 23.1 سيڪڙو، عورتن ۾ 41.3 سيڪڙو آهي. سروي ڪيل آبادي جو اٽڪل 8.3 سيڪڙو ڇوڪرن جي پرائمري اسڪولن تائين رسائي آهي، 11.8 سيڪڙو ڇوڪرين جي پرائمري اسڪولن تائين رسائي آهي، 18.3 ۽ 18.4 سيڪڙو ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي مڊل اسڪولن تائين رسائي آهي، جڏهن ته 16.6 سيڪڙو ۽ 20.7 سيڪڙو ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جي هاءِ اسڪولن تائين رسائي آهي.

رهڻ جون حالتون.

سروي ڪيل گهرن مان اٽڪل 6.2 سيڪڙو ڪنڪريٽ جي گهرن ۾ رهن ٿا (مستقل اڏاوتون سرن ۽ بجري مان ٺهيل آهن). اٽڪل 78 سيڪڙو گهر سيمينٽ، مٽي ۽ سرن جا ٺهيل نيم پڪن گهرن (سيمي مستقل گهر) ۾ رهن ٿا. عام طور تي اهي خاندان گهٽ آمدني وار هجن ٿا جيڪي ڪچن گهرن (مٽيءَ، پٿر، ڪاٺيءَ يا چليءَ جي ڪجين مان ٺهيل) ۾ رهن ٿا.

معيشت ۽ گهر جي آمدني.

سڀ کان وڌيڪ متاثر ٿيل گهرن جي بنيادي معيشت (78.6 سيڪڙو) زراعت ۽ چوپائي مال جي پالنا ۾ روزاني جي بنياد تي مزدوري آهي. آمدني جا ٻيا اهم ذريعا ڪاروبار آهن جهڙوڪ روزانو جي استعمال وارين شين جو اسٽور يا دڪان، ننڍيون ڪاڏي پيٽي (7.9 سيڪڙو)، سرڪاري ۽ خانگي ڪمپنين ۾ ملازمت (3.8 سيڪڙو) آهن. سروي ڪيل گهرن جي سراسري سالياني في ڪس آمدني 24,634 رپيا آهي، جڏهن ته سراسري سالياني آمدني 162,434 رپيا آهي. هن آمدني جو اٽڪل 60 سيڪڙو خوراڪ جي شين (آمدني جو 31 سيڪڙو) ۽ ٻين گهرن جي خرچن (آمدني جو 29 سيڪڙو) جهڙوڪ پارٽي، تعليم، صحت، ڪپڙن، بوت، ڪاسميٽڪس، يوٽيلٽي چارجز ۽ ٻين ضروري خرچن تي خرچ ڪيو ويندو آهي.

حددخيلن خلاف مهم.

اڪرم واھه ڪينال سميت سنڌ جي ڪيترن ئي ڪينالن جي رائيٽ آف وي تي غير رسمي پناهگيرن قبضو ڪيو هو، جن رھائشي ۽ تجارتي اڏاوتون تعمير ڪيون هيون. 2021 جي شروعات ۾، سنڌ حڪومت اڪرم واھه ڪينال رائيٽ آف وي سان گڏ ”ڪنٽرول انڪروچمينٽ مهم“ (AED) شروع ڪئي، جنهن ۾ لڳ ڀڳ 1617 متاثر گهر هئا. SIDA گم ٿيل اثاثن جي معاوضي، مستحڪم ۽ باوقار

هائوسنگ کي يقيني بڻائڻ ۽ معيشت جي ترقي کي هٿي ڏيڻ لاءِ هڪ
اصلاحي ايڪشن پلان (CAP) ٺاهي ورتو آهي. عالمي بئنڪ طرفان
اڪرم واھ جي منصوبي جي فنانسنگ لاءِ ڪيپ جي تياري ۽ ان کان
پوءِ عملدرآمد هڪ اهم شرط آهي.

متبادل تجزيو

اڪرم واھه جي موجوده حالت ڪمزور بندن، خراب ٿيل لائيننگ
۽ ڍانچن جي پراڻي اڏاوتن سبب انتهائي خراب آهي. تنهن ڪري،
بنيادي ڍانچي جي بدلي ۽ بحاليءَ جي ڪمن کان سواءِ، هن واھ
مان آبپاشي جي پاڻي جي وقتائتي پهچ، برابري جي بنياد تي ورڇ
۽ ڪارڪردگي مسلسل خراب ٿيندي رهندي. فزيبلٽي اسٽڊي
دوران بحاليءَ جي مختلف طريقن تي ڪيترن ئي رخن کان
اڀياس ڪيو ويو، جن ۾ صرف انهن علائقن ۾ ڪئنال جي
لائيننگ ڪرڻ جتي سيپج جو نقصان هڪ حقيقي مسئلو آهي،
ڪينال جي مڪمل لائيننگ ڪرڻ، ڪئنال کي وسيع ڪرڻ، ديوار
جي تعمير، ٽيڪنالاجي، اقتصادي، ماحولياتي ۽ زمين جي حصول
جي معيار جي بنيادن تي ڪرڻ وارن طريقن کي اپنائيو ويو آهي.
موجوده ناڪام لائيننگ کي هٽايو ويندو (في الحال آر ڊي 193.8
ٽائين وڌائڻ). حيدرآباد ۾ گنجان آبادي واري علائقي مان
ريٽيننگ وال ٺاهڻ جتي اضافي زمين حاصل ڪرڻ ممڪن ناهي.
حيدرآباد جي ڊائون اسٽريم ۾، ڪينال کي اڻ سٽريل مٽي

ڪينال جي طور تي ٻيهر تعمير ڪيو ويندو. آر ڊي 193.8 کان پڇڙي تائين ڪم بنيادي طور تي ڪئنال جي بندن کي وڌائڻ ۽ مضبوط ڪرڻ ۽ جتي ضروري هجي برم ٺاهڻ شامل آهي

امڪاني ماحولياتي اثر ۽ خطرا

اڪرم واھ ڪينال جي بحاليءَ جا ڪم بنيادي طور تي موجوده راءِ آف وي جي اندر ڪيا ويندا. پروجيڪٽ جو سڀ کان سڌو ۽ اهم منفي ماحولياتي اثر ڪينال جي بندن جي مضبوطي ۽ پاڻي کي نيڪال ڪرڻ لاءِ 22 ملين مڪعب فوٽ (0.63 ملين ايم 3) جو قرض وٺندڙ علائقن جي ترقي سبب پيدا ٿيندڙ قدرتي نظارن تي پوندا. لڳ ڀڳ 129 ملين ڪعب فوٽ (3.6 ملين m³) واھ جي کوٽائي، ۽ لاڳاپيل خرابيون 9.6 هيڪٽر (7.9 هيڪٽر مستقل طور تي بند ڪرڻ واري واھن جي معمولي ترتيب ڏيڻ لاءِ ۽ 1.7 هيڪٽر عارضي طور تي عارضي موڙ چينل جي تعمير لاءِ هوندو) 2022 جي شروعات ۾ ڪورٽ پاران ڏنل اي اي ڊي جي مقرري واقع ٿي ۽ تقريبن 1,617 گھراڻن کي متاثر ڪيو. جيئن ته اهي آپريشن تازو ئي اڪرم ڪينال جي سڌي اثر واري علائقي ۾ ٿيا آهن، اهي هن ذيلي پروجيڪٽ سان لاڳاپيل سڀ کان اهم سماجي خطري جي نمائندگي ڪن ٿا. هن خطري کي منهن ڏيڻ لاءِ، SIDA هن وقت هڪ CAP ٺاهي رهي آهي.

تعمير سان لاڳاپيل ماحولياتي اثر گهڻو ڪري عارضي آهن ۽ بنيادي طور تي جيڪي شامل آهن ان ۾ فضول پيداوار، مٽي آلودگي، پيشيورائي صحت ۽ حفاظت جي خطرن، ۽ ڪاروباري خطرن لاءِ ڪميونٽي جي نمائش. ذيلي پروجيڪٽ جو مجموعي مثبت اثر، جيڪو آبپاشي جي بحالي آهي، ڪمانڊ ايريا ۾ 187,000 هيڪٽرن ۽ 92,000 زرعي گهراڻن کي سٺو سنئون فائدو ڏيندو، ڪمانڊ ايريا ۾ آبپاشي جي پاڻي جي فراهمي جي ڪارڪردگي ۽ اعتماد کي بهتر بڻائي اڪرم واھ ڪينال جي بحاليءَ سان ڪمانڊ ايريا ۾ آبپاشي جي پاڻي جي فراهمي جي اعتبار ۾ بهتري ايندي، اٽڪل 92,000 هاري گهراڻن کي فائدو پهچندو. اڪرم واھ جي بهتري سان انهن شهرن ۽ شهرين کي به قابل اعتماد خام پاڻي جي فراهمي کي يقيني بڻائڻ ۾ مدد ملندي جيڪي ڪئنال تي قائم آهن، جن ۾ حيدرآباد سميت 20 لک جي لڳ ڀڳ آبادي آهي. ذيلي پروجيڪٽ جا امڪاني اثر هيٺ ڏنل جدول ۾ ڏنل آهن اهميت (اهم، اهم، اعتدال يا گهٽ ۾ گهٽ).

ماحولياتي ۽ سماجي انتظام جو منصوبو

اداري جي جوڙجڪ.

SIDA وٽ هڪ ماحولياتي انتظام يونٽ آهي. SIDA جي ماحولياتي ۽ سماجي يونٽ (EMU) ۾ هن وقت ماحولياتي ۽ سماجي ماهر آهن (هڪ ڊپٽي ڊائريڪٽر، هڪ ماحولياتي ماهر، هڪ ماحوليات جو ماهر، هڪ سماجيات جو ماهر، ۽ 2 ماحولياتي انسپيڪٽر). انهن سمورن ماهرن

وت ورلڊ بئنڪ جي فنڊنگ سان هلندڙ سنڌ واٽر سيڪٽر امپروومينٽ پروجيڪٽ تي عملدرآمد جو تجربو آهي. EMU عملو ESMP عمل درآمد جي مجموعي نگراني لاءِ ذميوار هوندو. پروجيڪٽ تي عملدرآمد ڪنسلٽنٽ (PIC) يا ESMP Construction Supervision Consultant (CSC) کي لاڳو ڪرڻ لاءِ نيڪيدارن جي نگراني ڪرڻ جو ذميوار هوندو. ان مقصد لاءِ، PIC ESMP تي عمل درآمد کي يقيني بڻائڻ لاءِ وقف ماحولياتي، سماجي، صحت ۽ حفاظت (ESHS) اسٽاف مقرر ڪندو. PIC اسٽاف ۾ شامل هوندو هڪ ماحولياتي ماهر، هڪ پيشه ورانه صحت ۽ حفاظت جو ماهر، هڪ ماحولياتي ماهر، هڪ سماجي ماهر، ۽ ESHS سائيٽ انسپيڪٽر. نيڪيدارن جي ESHS اسٽاف ۾ هڪ ماحولياتي آفيسر، هڪ OHS آفيسر، هڪ ڪميونٽي رابطا آفيسر، ۽ هڪ ESHS سائيٽ سپروائيزر (هر سائيٽ تي هڪ سپروائيزر) شامل آهن.

ماحولياتي حالتون بلڊ دستاويزن ۾. نيڪيدارن کي ESMP جي اثرن جي مڪمل طور تي آگاهه ڪرڻ ۽ تعميل کي يقيني بڻائڻ لاءِ ذميوار ٿيڻ لاءِ، ٽين ڏر دستاويزن ۾ موجود ٽيڪنيڪل وضاحتن ۾ شامل هوندي ESIA ۽ ورلڊ بئنڪ گروپ ۾ تجويز ڪيل تخفيف جي قدمن جي تعميل

نيڪيدار کي ESMP EHSGs لاڳو ڪرڻ جي ذميوارين لاءِ معاهدي جي دستاويزن ذريعي جوابده ڪيو ويندو.

گهٽتائي ۽ نگراني جي قلمن.

هڪ تخفيف ۽ نگراني جو منصوبو ٺاهيو ويو آهي ۽ ESIA ۾ پيش ڪيو ويو آهي. سول ڪم سان لاڳاپيل عام اثرن کي منهن ڏيڻ لاءِ ماحولياتي ضابطو اخلاق (ECPs) تيار ڪيو ويو آهي (ضميمه ڊي).
تعمير ڪرڻ کان اڳ، نيڪيدار کي سائيت جي مخصوص انتظامي منصوبن سان گڏ ڪانٽريڪٽر جي ESMP ٺاهي ويندي. نيڪيدار پنهنجي ڪارڪنن لاءِ ضابطا اخلاق ٺاهي ۽ لاڳو ڪندو. نيڪيدار ڪارڪنن کي ESHS جي مختلف پهلوئن تي باقاعدي تربيت ڏني ويندي، جن ۾ پيشه ورانه صحت ۽ حفاظت، ماحولياتي تحفظ، ۽ صنفِي بنيادن تي تشدد کان بچڻ لاءِ تعميراتي ڪارڪنن جي آگاهي شامل آهن.

شڪايت جي حل جو طريقو.

ماحولياتي ۽ سماجي ڪارڪردگيءَ جي حوالي سان متاثر ڌرين جي خدشن، شڪايتن ۽ شڪايتن کي حاصل ڪرڻ، جائزو وٺڻ ۽ انهن کي آسان ڪرڻ لاءِ پروجيڪٽ جي مخصوص شڪايتن جي ازالو جو ميڪانزم (GRM) قائم ڪيو ويندو. نيڪيدار هڪ ڪميونٽي موبلائيزيشن آفيسر کي ملازمت ڏيندو. ڪميونٽي موبلائيزيشن آفيسر مختلف ذريعن (جنهن ۾ شڪايت خانن سميت) برادرين جون روزاني شڪايتون وصول ڪرڻ ۽ رڪارڊ ڪرڻ جو ذميوار هوندو.

نيڪيدار جو ڪئمپ مئنيجمينٽ آفيسر شڪايت رجسٽر ڪي برقرار رکندو.

نابالغ نوعيت جون شڪايتون آزاديءَ سان نيڪيدار پاران سنڀاليون وينديون. جيڪڏهن حل نه ڪيو ويو ته شڪايت AWB/SIDA ڏانهن موڪلي ويندي. جيڪڏهن AWB/SIDA به ڪا شڪايت حل ڪرڻ ۾ ناڪام ٿي، ته ان کي SIDA تحت GRC حوالي ڪيو ويندو. GRC ذيلي پروجيڪٽ سائين تي ڪميونٽي جي شڪايت رجسٽر قائم ڪندي. GRC سڀني شڪايتن جي حل جا ڪيس رڪارڊ ۽ فائل ڪندو ۽ انهن کي پروجيڪٽ ڊائريڪٽر جي نوٽيس ۾ آڻيندو. روينيو کاتو زمين جي قبضي ۽ فصل جي معاوضي ۾ ملوث هوندو. جيڪڏهن متاثر ماڻهو مطمئن نه رهي ته معاملو پروجيڪٽ ڪوارڊينيشن اينڊ مانيٽرنگ يونٽ (PCMU) يا ان جي اسٽيئرنگ ڪميٽي ڏانهن موڪليو ويندو.

پروجيڪٽ ۾ صنفي بنيادن تي تشدد (GBV) جي خطري کي گهٽ ۾ گهٽ رکيو ويو آهي، ڇاڪاڻ ته تعميراتي سرگرميون گهڻو ڪري مقامي مزدورن طرفان ڪيون وينديون، ۽ تعميراتي ليبر فورس ۽ عورتن جي وچ ۾ رابطي جي توقع ڪئي ويندي قدامت پسند ڪلچر جي ڪري محدود ٿين. علائقي ۾. نيڪيدار جو ضابطو اخلاق جنس

جي بنياد تي تشدد جي روڪڻ، جنسي استحصال ۽ بدسلوڪي، ۽ جنسي ڏاڍائي جي روڪڻ سان لاڳاپيل شقن جو احاطو ڪندو. ضابطه اخلاق کي مزدور جي معاهدي جي معاهدي ۾ شامل ڪيو ويندو، ۽ ضابطي جي ڪنهن به خلاف ورزي جي نتيجي ۾ ملازمت ختم ٿي ويندي. جنس جي بنياد تي تشدد يا ايذاءَ سان لاڳاپيل شڪايتون/ رپورٽون پڻ گڏ ڪيون وينديون ۽ ڄاڻايل GRM پاران مقامي سول سوسائٽي جي تنظيم سان شراڪت ۾

صلاح ۽ ظاهر ڪرڻ

ESIA جي تياري ۽ ظاهر ڪرڻ دوران وسيع مشاورت ۽ معلومات جي ورهاست (عورتن سميت) ڪئي وئي. 13 آگسٽ 2020 تي ESIA مطالعي جي دائري کي سڀني لاڳاپيل اسٽيڪ هولڊرز سان شيئر ڪرڻ لاءِ هڪ ابتدائي اسڪوپنگ ورڪشاپ منعقد ڪيو ويو. هڪ ٻي ورڪشاپ منعقد ڪئي وئي.

24 آگسٽ 2021 ESIA نتيجن کي ظاهر ڪرڻ لاءِ. ان ورڪشاپ ۾ علائقي واسين شرڪت ڪئي. بورڊ، فارمرز آرگنائيزيشن، سنڌ انوائرمينٽل پروٽيڪشن ايجنسي، پبلڪ هيلٿ اينڊ انجنيئرنگ کاتو، پيلن ۽ جهنگلي جيوت جو کاتو، لائيو اسٽاڪ ۽ فشريز جو کاتو، آبپاشي جو کاتو، SIDA، زراعت جو کاتو، سڀلائي ۽ قيمتون، ۽ آبپاشي ۽ زراعت جي شعبن ۾ ورلڊ بئنڪ ۽ FAO منصوبن تي عمل ڪندڙ يونٽ. ان کان علاوه، پروجيڪٽ جي علائقي ۾ متاثر ٿيل

برادرين سان ست فوكس گروپ بحث مباحثا ڪيا ويا. مشوري کان راءِ سڀني اسٽيڪ هولڊرز کان مجموعي طور منصوبي جي حمايت

ڪئي

مقامي ڪميونٽي جا عام خدشا، معاوضي جي ادائينگي مارڪيٽ جي قيمتن جي بنياد تي، تعميراتي سرگرمين ۾ ملازمت، ۽ مناسب شڪايتن جي حل جي طريقيڪار. منصوبي تي عملدرآمد جي سمورن مرحلن دوران اسٽيڪ هولڊرز سان باقاعدي صلاح مشورا ڪيا ويندا پراجيڪٽ اسٽيڪ هولڊر جي مصروفيت واري منصوبي جي مطابق

بجيت:

اي ايس ايم پي تي عمل درآمد جي مجموعي لاڳت جو اندازو 0.83 ملين يو ايس ڊالر لڳايو ويو آهي. جنهن ۾ ڪانٽريڪٽرن لاءِ تجويز ڪيل عملي جي پرٽي ۽ بچاءِ واري قدامت تي عمل درآمد ڪرڻ، ماحولياتي نگراني، وڻ پوکڻ ۽ صلاحيتون کي وڌائڻ جي سرگرمين جو احاطو ڪيو ويو آهي، جڏهن ته ري سيٽلمنٽ ايڪشن پلان ۽ اصلاحي ايڪشن پلان تي عمل درآمد لاءِ لاڳت جا تخمينو لاڳاپيل دستاويزن ۾ ڏنل آهن.

ختم.....